

Przemysław Paweł Grzybowski

Edukacja międzykulturowa – przewodnik

Pojęcia - literatura - adresy

Edukacja międzykulturowa – przewodnik

Pojęcia – literatura – adresy

Przemysław Paweł Grzybowski

Edukacja międzykulturowa – przewodnik

Pojęcia – literatura – adresy

Kraków 2008

© Copyright by Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008

Recenzent:
prof. zw. dr hab. Bogusław Śliwerski

Redakcja wydawnicza:
Radosław Doboszewski

Korekta:
Anna Czelakowska

Projekt okładki:
Anna M. Damasiewicz

ISBN 978-83-7308-928-0

Oficyna Wydawnicza „Impuls”
30-619 Kraków, ul. Turniejowa 59/5
tel. (012) 422-41-80, fax (012) 422-59-47
www.impulsoficyna.com.pl, e-mail: impuls@impulsoficyna.com.pl
Wydanie I, Kraków 2008

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1	
Kategorie pojęciowe	9
1.1. Zróżnicowanie kulturowe	21
1.1.1. Wielokulturowość	25
1.1.2. Międzykulturowość	30
1.1.3. Granice i pogranicza	39
1.2. Edukacja w warunkach zróżnicowania kulturowego	48
1.2.1. Edukacja wielokulturowa	51
1.2.2. Edukacja międzykulturowa	59
1.2.3. Edukacja regionalna	74
1.2.4. Edukacja obywatelska	85
1.2.5. Człowiek pogranicza i tożsamość międzykulturowa	91
Rozdział 2	
Pedagogika międzykulturowa – od pedagogii do poddyscypliny pedagogicznej	101
2.1. Współpraca europejska w dziedzinie pedagogiki międzykulturowej	110
Bibliografia	119
Przydatne adresy	133
Wybór literatury przedmiotu	139

Wstęp

Nie da się uniknąć pogłębiającego się zróżnicowania kulturowego społeczeństw. Aby ułatwić radzenie sobie z nim, podejmuje się m.in. działania edukacyjne, których efektem ma być nie tylko pomoc w rozwiązywaniu bieżących problemów, ale także przygotowanie obecnych i przyszłych pokoleń do życia w rzeczywistości charakteryzującej się coraz częstszymi, świadomymi kontaktami z odmiennością. Perspektywa ta pozwala przypuszczać, że wzrośnie społeczne zapotrzebowanie na opracowania poświęcone zróżnicowaniu kulturowemu – zwłaszcza dotyczące edukacji jako mającej na celu m.in. ułatwienie integracji społeczno-kulturowej społeczeństw oraz wspieranie jednostek w radzeniu sobie z odkrywaniem różnic i następstwami tego faktu.

Stąd tak duża popularność badań naukowych przeprowadzanych w obszarze pedagogiki międzykulturowej oraz opracowań na temat edukacji międzykulturowej, wykorzystywanych zarówno przez naukowców, nauczycieli, uczniów i studentów, jak i rodziców i inne osoby zainteresowane tą problematyką. Niemalą trudność sprawia im jednak odbiór i posługiwanie się niejednokrotnie zamiennie wykorzystywanymi kategoriami pojęciowymi.

Niniejsza publikacja stanowi skromną próbę uporządkowania najczęściej wykorzystywanych kategorii pojęciowych oraz dostarczenia Czytelnikowi pretekstów, odpowiedzi i tropów do pogłębionych studiów na temat edukacji w warunkach zróżnicowania kulturowego. Jest to uaktualniony fragment pracy *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości*, będącej pokłosiem rozprawy doktorskiej *Europejskie koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej – ze szczególnym uwzględnieniem kręgu kultury francuskiej*, powstałej w Katedrze Edukacji Międzykulturowej Uniwersytetu w Białymstoku, pod kierunkiem Prof. dr hab. Jerzego Nikitorowicza. Wraz z wykazami literatury przedmiotu oraz adresami stron internetowych instytucji, organizacji i projektów dotyczących edukacji międzykulturowej, stanowi praktyczny przewodnik po problematyce edukacji i pedagogiki międzykulturowej.

Rozdział 1

Kategorie pojęciowe

Spomiędzy rozróżnień i podziałów pozwalających człowiekowi na sytuowanie się w świecie największy wpływ ma dokonywanie różnicowań w kontekście jednostkowym Ja – On oraz grupowym My – Oni. W sferze społecznej dokonanie tych różnicowań odgrywa istotną rolę w kształtowaniu się tożsamości grupowej, pozwalając na ustalenie, kto jest członkiem grupy, do której dana osoba się zalicza (My), a kto należy do grupy odrębnej (Oni), do której sama z różnych przyczyn należeć nie może lub nie chce. Opozycja między My a Oni pomaga budować własną mapę świata, stanowi zasadę klasyfikacji oraz strukturę wyznaczającą miejsce w podzielonej rzeczywistości¹. Wyobrażenia o grupie własnej, grupach innych (obcych) i ich wzajemnych stosunkach oraz związane z tym poczucie swojskości i obcości, bliskości i dystansu, stanowią podstawowy element świadomości społecznej i jedne z najważniejszych aspektów życia zbiorowego.

Ukształtowana koncepcja własnej grupy jest niezbędna dla procesów samookreślenia się oraz budowy tożsamości, spójności, solidarności i emocjonalnej stabilności grupowej. Odniesienie do osób należących do innych grup pomaga w stworzeniu wizerunku grupy własnej. Nie można bowiem określić tego, co zwykle, codzienne i normalne, bez przeciwstawienia mu tego, co niezwykle i wyjątkowe. O jakiejś grupie można myśleć jako o obcej wtedy i tylko wtedy, gdy inną grupę uważa się za swoją: im silniejszy istnieje związek z grupą własną, tym bardziej odczuwa się obcość innych grup tego samego rzędu. Im wyższe jest poczucie swojskości własnej grupy, tym wyższe poczucie obcości tych zewnętrznych i – tym bardziej obcy są ich członkowie. Przejawy swojskości i obcości mają charakter emocjonalny (uczuciowe nastawienia wobec obcych, uczucia własne i uczucia przypisy-

¹ Patrz: Z. Bauman: *Socjologia*, Poznań 1996, s. 44 i nn.

wane obcej grupie, przekonania i wyobrażenia na jej temat) oraz intelektualny (realnie posiadana wiedza o obcej zbiorowości, pragnienie zdobycia takiej wiedzy)². Wzajemne zależności między światem Ja a światami innych osób Tzvetan Todorov charakteryzuje następująco:

Można odkrywać innych w sobie samym, zdać sobie sprawę z faktu, iż ja sam nie tylko nie jestem substancją jednolitą, ale ponadto zdecydowanie obcą wszystkim, co nie jest mną; ja jest kimś innym. Inni jednak są także mną, podmiotami podobnymi do mnie, które tak naprawdę oddziela i odróżnia ode mnie jedynie mój własny punkt widzenia, zgodnie z którym wszyscy są tam, a tylko ja jestem tutaj. Mogę postrzegać tych innych jako abstrakcję, jako pewien element konfiguracji psychicznej właściwej dla każdej jednostki, jako Innego, innego, czy też drugiego dla mnie, albo też jako konkretną grupę społeczną, do której my nie należymy. Ta grupa z kolei może stanowić część społeczeństwa: kobiety wobec mężczyzn, bogaci wobec biednych, szaleńcy wobec „normalnych”. Albo też pozostawać poza nim, a więc tworzyć inną społeczność, bliższą lub dalszą, zależnie od przypadku. Mogą to być istoty bardzo nam bliskie pod względem kulturowym, moralnym czy historycznym albo też istoty nieznanne, obce, których języka ani zwyczajów nie rozumiem; na tyle obce, że w końcu mam wątpliwości, czy uznać naszą wspólną przynależność do tego samego gatunku³.

Każdego człowieka charakteryzuje więc przynajmniej jedna lub wiele właściwości pozwalających mu postrzegać siebie i inne osoby w kategoriach różnic (odmienności). Kryteriami umożliwiającymi dokonanie wręcz nieskończonej liczby podziałów na owe kategorie są np. cechy:

- b i o l o g i c z n e (płeć, wiek, kolor skóry, oczu, włosów, sprawność/niepełnosprawność fizyczna lub umysłowa),
- s p o ł e c z n e (przynależność do danej grupy narodowościowej lub etnicznej oraz związany z tym status),
- k u l t u r o w e (posiadanie i wyrażanie swej tożsamości kulturowej i religijnej oraz związanych z nią odrębności),
- p o l i t y c z n e (preferowanie określonego światopoglądu, doktryny, ideologii),
- e k o n o m i c z n e (pozycja majątkowa i jej następstwa) itp.⁴

² Patrz: E. Nowicka: *Badanie pogranicza. Kilka propozycji metodologicznych* [w:] A. Sadowski (red.): *Pogranicze. Studia społeczne*, Białystok 1999, t. 8, s. 15; E. Tarkowska: *Niepewność kulturowa a stosunek do inności* [w:] M. Kempny et al. (red.): *U progu wielokulturowości. Nowe oblicza społeczeństwa polskiego*, Warszawa 1997, s. 89.

³ T. Todorov: *Podbój Ameryki. Problem innego*, Warszawa 1996, s. 9.

⁴ Szerzej: M. Augé: *Le sens des autres*, Paris 1994, s. 13–88; Z. Benedyktowicz: *Portrety „obcego”*, Kraków 2000, s. 15–80; M. Dąbrowski: *Swój/obcy/inny. Z problemów in-*

Charakterystyczne normy, wartości i określone uniwersa znaczeniowe wiążą się z jednostkami lub zespołami ludzkimi, które można rozpatrywać jako grupy kulturowe lub podkultury. W ten sposób o zróżnicowaniu kulturowym można mówić nie tylko w odniesieniu do mniejszości narodowych, lecz w stosunku do podkultur regionalnych, zawodowych, wiekowych, sprawnościowych, zwolenników takich czy innych systemów wartości, kodów komunikowania się, zwyczajów, tradycji, rasy, sposobu wychowywania dzieci, orientacji seksualnej, poglądów politycznych, preferencji kulinarnych itp. Różnic kulturowych można i należy poszukiwać również w obszarach tworzenia wspólnej Europy oraz problemów związanych z globalizacją życia codziennego. Taka kategoryzacja pozostaje zawsze otwarta i należy ją dookreślać za każdym razem⁵. Aspekt regulacji społecznej między jednostkami uważającymi się za kulturowo odrębne od członków innych grup, z którymi pozostają w przynajmniej regularnej interakcji, to *etniczność*. Jest to także oparta na odrębności od innych tożsamość społeczna, charakteryzowana za pomocą metaforycznego lub fikcyjnego pokrewieństwa. Relacja społeczna zawiera element etniczny, jeżeli odmienności kulturowe powodują różnice w interakcjach między członkami danych grup, co prowadzi do wynikających z tych interakcji zysków lub strat i wpływa na tworzenie tożsamości⁶. Etniczność – jako forma organizacji społecznej wynikająca z interakcji między identyfikacją grupy i otoczeniem oraz jako tożsamość społeczna oparta na odrębności od innych – posiada aspekt polityczny, organizacyjny i symboliczny⁷. Poczucie więzi etnicznej rodzi się zawsze w kontakcie międzygrupowym, stanowiąc jego rezultat⁸. Dla niego nieistotne są więc właściwości i cechy grupy jako takie, ale roz-

terferencji i komunikacji międzykulturowej, Izabelin 2001, s. 47–52; J. Kristeva: *Etrangers à nous-memes*, Paris 1988, s. 9–248; B. Waldenfels: *Topografia obcego. Studia z fenomenologii obcego*, Warszawa 2002, s. 11–40.

⁵ Patrz: M. Abdallah-Pretceille: *L'éducation interculturelle*, Paris 1999, s. 45; M. Balicki: *Otoczenie kulturowe jako wyzwanie dla zarządzania w erze globalizacji* [w:] J. Nikitorowicz et al. (red.): *Międzygeneracyjna transmisja dziedzictwa kulturowego. Globalizm versus regionalizm*, Białystok 2003, s. 83.

⁶ Patrz np.: E. Czykwin, D. Misiejuk: *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*, Białystok 2002, s. 62–76.

⁷ Patrz: W. Burszta: *Antropologia kultury. Tematy, teorie, interpretacje*, Poznań 1998, s. 136.

⁸ Szerzej: J. P. Folger et al.: *Konflikt i interakcja* [w:] J. Stewart (red.): *Mosty zamiast murów. Podręcznik komunikacji interpersonalnej*, Warszawa 2003, s. 491–501.